

ASJA

RUDOLF KRESAL

I.

Popoldne je. Zunaj sije poletno solnce. V majhni, svetlozeleni sobi je mračno. Okni sta skrbno zastrti z gostimi, temnozelenimi zastori. V kotih je skoro popolnoma temno. Zrak je nasičen z omamnim vonjem akacije.

Na divanu leži Asja. Dolgi, črni lasje ji vise z blazine in se dotikajo skoraj tal. Obraz je bel. Po njem je razlit železen mir.

Asja strmi v strop. Na stropu je majhna, siva lisa. Asja jo nekaj časa gleda. Potem zamiži in se v strop več ne ozre. Glavo nagne na desno stran. Zaspala bi rada. A spati se ji ne da.

Zdaj pa zdaj se ji čelo nabere v močne gube. Tedaj odpre oči. In iz velikih, temnih oči ji sije zdaj jeza zdaj žalost.

Vročje je in soparno.

Asja izteza ude, jih krči in spet izteza. Ne ve, kam bi z rokami. Nemirna je. Zraven divana na tleh leži koščena pahljača. Asja jo trudno pobere in si ž njo prične hladiti lice. Pa to jo utruja. Čez nekaj časa ji roka omahne. Pahljača pade na tla. Po sobi se razleže votel koščen zvok. Asjino lice se nejevoljno spači. Obrne se na levo stran, k zidu. Spet skuša zaspati. Vendar vročina in sopara in težke misli ji ne dajo, da bi zadremala vsaj za nekaj minut.

O Asji govore, da nima srca.

Asja leži vznak in gleda v prazno. Nasmehne se: 'da nimam srca', misli in se spet nasmehne. Njen nasmeh je zaničljiv.

'Za koga naj bi imela srce, ali vsaj malo srca?' se vprašuje. Železni mir v njenem obrazu je vse večji. Le v njej ni miru. Ona v sebi nikoli ne čuti miru.

Njej je ves svet ena sama velika igrača. Ljudje so ji potrebni le v toliko, da gleda sebe v njih, da sebe uživa v njih. Vsaka njena beseda ž njimi, vsak njen pogled, vsak njen smehlaj kaže prezir in zaničevanje. S svojimi narejeno veselimi in vriskajočimi besedami vara vse, tepta moška srca in jih spravlja do blaznih dejanj. Nihče se ji ne more približati. Vsak poskus kaznuje. In tistega, ki se ji drzne razkriti svoje srce, izpostavi zasmehu prav tistih, ki jih najbolj sovraži. Zdi se, kakor da za njo ni človeka, ki bi ga mogla ljubiti.

Kdaj pa kdaj ji oči sijejo sredi šumnega veselja tako sovražno, da ta ali oni, ki gleda v njej svojo ljubezen, vztrepeče in se skuša otresti vsakega čuvstva do nje. A objame ga le strah. Asje se zboji.

Zaradi nje se opijajo.

Ona gleda in se veseli, kako pijejo, kako se omamljajo in krepe svoj pogum. — A potem, ko se kdo opoteče, sreča njen zaničljivi pogled kakor ubijajočo strelo. Skuša se zavesti in hoditi ravno. Ali ona in vino ga držita v omami, kakor bi se nanj valila gora. V zadnjem trenutku se vzbudi. Usta mu izpregovore ostro, jedko besedo, zakolne, užali prijatelja in se ž njim spo-

prime. Asja pa se smeji. Njeni ostri zobje ščuvajo. Gleda zapeljivo zdaj tega zdaj onega, dokler kdo ne obleži, dokler se komu iz sveže rane ne pocedi kri.

Asjin obraz je železno miren. V njem ni srca.

Sinoči je nekdo izdihnil dušo. Preden je izdihnil, je Asjo preklel.

Asja je ž njim plesala dvakrat. Z drugimi je plesala samo po enkrat. Zahotelo se ji je igre. In je zaigrala eno življenje.

Prosil jo je za tretji ples. Tedaj ga je odbila. Zasmejala se mu je v obraz. On je vzplamtel. Užalil je Asjo.

Prijatelj, ki je z Asjo plesal samo enkrat, je nanj, ki je ž njo plesal dvakrat in jo užalil, spustil svojo težko pest.

V luči svetiljk se je zabliskal nož.

Zabliskal se je drugi.

Začul se je rahel zvenk.

Prijatelj je padel. Zahropel je. Oči so se mu divje zabliskale. Zadele so Asjo in jo preklele.

Asja pa se je obrnila stran, stran od ljudi.

Ona ni človek. Ni kdo izmed njih.

Zapustila jih je. Šla je daleč od njih, da ni slišala njihovega šuma, njihovih tožb. Obraz ji je postal zamišljen. Otožno je sklonila glavo in se zastrmela v mrak.

Na divanu leži in razmišlja. Moti jo siva lisa na stropu.

Nihče je ne more razumeti.

Mimo vseh hodi kakor utelešena skrivnost. Le vsakemu da čutiti svojo demonično silo. Ponosno zravnana in lepa, da ji človek ne more pogledati mirno v oči, živi le sama sebi.

Od sinoči do tega popoldneva je minilo malo ur.

Asja misli: 'jutri ga pokopljejo'. V njenem obrazu ni najmanjše izpremembe.

V sebi ne najde krivde.

Jaz nisem kriva! šepeče in izteza ude kakor v bolečini.

Od zunaj se začujejo težki koraki. Nekdo se je ustavil. Nekaj časa je vse tiho. Potem se človek, ki se je ustavil, spet prestopi. Začuje se pritajena kletev. Njegovi koraki so trdi, jezni. Stopnice zaškripljejo. Nekdo gre k Asji. Ona se zgane. Odpre oči in prisluškuje. Da, k njej gre. Oče! Oči se ji jezno zabliskajo. Roke položi pod glavo — in čaka.

Vrata se s truščem odpro in odlete do stene. V sobo stopi močen, visok mož. Mračno je. Čaka, da se mu oči privadijo teme. Njegov obraz je izrazit. Močne črte govore o vztrajnosti in nezrušljivi volji. Poznajo se mu leta. Med petdesetim in šestdesetim letom je.

Na divanu ugleda vznak ležečo Asjo. V lica mu šine kri. Vendar ne reče besede. Stopi k mizi, potegne k sebi stol in sede. Asja namrši obrvi. Zgrbančil

je preprogo. A tudi ona molči. Mirno gleda predse. Oba čakata. Očetu se pozna, da zbira misli, da premišljuje, kako bi pričel. Nenadoma pa udari po mizi in pridušeno zavpije:

»Torej kaj misliš? Ali si se premislila?«

Asja se ne gane. Iz obraza ji je izginila vsa kri, nekaj od strahu, nekaj od premagovane jeze. Ali da se je prestrašila pesti, se ji ne pozna. Samo jezo prikriva težko. Vendar molči in gleda mirno predse.

V očetu vre. Skočil bi k njej, jo zgrabil za lase in potegnil z divana. Ali ž njo si še ni na jasnem. Njegova hči je, edinka, pa je ne more spoznati. Ona ovladuje njega, ne on nje. In to ga dela besnega. Časih jo sovraži, sovraži tako, da ga po cele dneve ni na izpregled, da se skriva pred njo, ker se boji svoje roke, svoje vseustrahujoče pesti. In boji se poraza. Le nje ne more ustrahovati. Ona ga s pogledom bije v obraz, z eno samo kljubovalno kretnjo ga premaga. V njem besni kri. Gre in iznese ves svoj bes nad posli, hlapci in deklami. Tu pa tam potegne iz škornja pasji bič in ga zavihti nad najbližjim. Pa pride Asja in mu ga izvije iz rok. Vrže mu ga pred noge spričo vseh poslov. Pokaže mu hrbet in odide. Oče obstoji osramočen in ponižan. Biča ne pobere. Čez nekaj trenutkov se zgane, se ozre za Asjo. Njena hoja je prožna, lahka, kakor bi hodila z vetrom. Oče gleda za njo kakor v čudež. In ta čudež, to vitko, lepo, dekliško telo, ta utelešeni upor in ponos izgine kakor megla.

Po nekem podobnem pripetljaju so videli, kako je oče šel na veliki pod. Nekdo od poslov je stopil za njim. In je videl, kako je oče zaril glavo v seno in zaihtel.

»Asja je nedotekljiva,« so govorili ljudje.

Dopoldne sta trčila. Prišli so snubci. Asja jih je zavrnila.

Tako se je zgodilo zmerom, kadar so prišli snubci. Njej ni bil nihče po godu.

Asja ni nikogar ljubila.

Ni ljubila očeta.

Matere ni nikoli videla.

Za njo ni bilo moža v vsej fari.

Oče je besnel.

Danes je bila mera njegove jeze polna. Takega ga še niso videli nikoli. Ko so snubci odšli, je zdivjal. Asja se je mirno odstranila v svojo sobo in legla na divan. On pa je drobil vse, kar mu je prišlo v roke. Posli so se razbežali. Prihrumel je v kuhinjo. Ženske je pognal ven in za njimi pometal ves porcelan, ki ga je mogel doseči, pločevinasto posodo, nazadnje je v oknih pobil šipe. Nikomur in ničemer ni prizanesel.

Asja je zavrnila vse najbogatejše snubce, zavrnila je že vse bogate, in davi zadnjega najbogatejšega iz sosednje fare.

Oče je moral zdivjati.

Ali nje se ni lotil. Njej še ni rekel žal besede.

Zdaj jo gleda in se premaguje. Asja strmi predse blede. V njenem obrazu je železen mir. Očetu beseda noče z jezika.

Umiril se je od prvih izgovorjenih besed. Iz prsi se mu je hropeče izvilo:

»Kaj misliš?«

Asja se ne gane. Molči.

Oče se je zbral.

»Povej,« je mirno povzel, »ali ti res do nikogar nič ni?«

Tedaj pa se je Asja zgenila. Ozrla se je v očeta. Dolgo ga je gledala, kakor bi se ji njegovo vprašanje zdelo čudno. Potem pa je mehko, a vendar odločno rekla:

»Oče, res ne!«

»Asja!« je oče skoro vzkliknil. Ostrmel je. To se mu je zdelo neverjetno. V njenem glasu pa je bilo toliko iskrenosti in mehkode, da je bil v njem vsak dvom takoj ubit.

Asja se je dvignila z divana. Stopila je pred zrcalo in si popravila obleko in uredila lase. Vse je delala čudovito mirno. Šla je k oknu in odgrnila zavese. V sobo je zasijalo pozno poletno solnce. Oče ji je sledil z očmi. Vsa jeza mu je splahnela.

Asja je bila njegova hči. Uporna in kljubovalna, močna in vztrajna kakor on. A bila je gospodarica, ki je vladala bolj dušam nego ljudem.

Stopila je k očetu in položila svojo roko na njegovo ramo. Očetu so se veselo razširile oči. Bil je ves presenečen. Asja tega še nikoli ni bila napravila. Gledala je zamišljeno v tla. Vprašala je nenavadno tiho:

»Zakaj bi se morala poročiti?«

Izgovorila je vprašanje, ki se ga je oče najbolj bal. Zadel ga je v živo. Dal bi bil svoje življenje, ko bi do smrti mogel gledati v Asji le svojo, samo svojo hčer. Ali bilo je še nekaj drugega. Tisto je bilo zanj silnejše nego hči. Zemlja. Njegovo bogastvo. Vedel je, da Asje njegov odgovor ne bo mogel zadovoljiti. Ali zdaj, ko je v njem že vse prikipelo do vrhunca, ko je videl, da mu sproti uhaja vsak up, je odgovoril:

»Poglej, Asja, pravijo, da je Ferenčevo posestvo največje. Res je veliko. V Bački skoroda večjega ni. Kamorkoli pogledam, povsod vidim svoj svet. Zemlja je moja. Vasi so moje. Ljudje so moji...«

Asja je vztrepetala. Roka z očetove rame ji je omahnila. Obraz ji je okamenel. Oče pa ni ničesar opazil. Zatopljen v svoje bogastvo je govoril dalje:

»Hodim, po cele ure hodim in ne obhodim svojih koruznih in pšeničnih polj ne pašnikov. Grem domov in že od daleč vidim hišo, to hišo, ki je graščina. Vidim okrog mogočna poslopja, gledam kozolce, pode, hleve, shrambo pri shrambi. Pridem domov in stojim sredi vsega. Živina muka. Posli potihnejo, begajo sem in tja. Vame strme stroji, vame strme poslopja, vame strmi vse.«

Umolknil je in se zagledal skozi okno. Videl je neizmerno zeleno morje. Kamor je pogledal, povsod je valovilo zlato. Videl je ljudi, ki so kakor mušice begali po tem morju. Videl je sto in sto rok, ki so delale. Vse zanj. In vse je bilo njegovo.

Čez nekaj časa se je ozrl v Asjo in dejal:

»Pa nimam sina.«

Po teh besedah se je Asja zasmejala kakor bi vrisnila. Zavrtela se je na peti in sedla smeje se na divan.

»Sina! Sina!« je ponavljala, tleskala z rokami in se smejala. »Pa menda ne mislite, da bi bil vam moj mož lahko sin?« — —

Oče jo je začudeno gledal. Misлил je, da ga ni bila razumela.

»Da, nekdo mora priti za mano,« je dejal.

Asja se je smejala še bolj. A njen smeh je bil narejen. V sebi je nekaj dušila.

Tačas se mu je Asja zazdela velik otrok. Velik, neumen otrok. Otrok, ki misli nase le tedaj, kadar mu česa nedostaja. Otrok, ki mu je vse življenje dež in solnce.

Ko je dvignila glavo in ugledala njegov pomilovalni in nekam dobrodušni izraz, je udarila. V njej je vzplamtelo. Stopila je skoro tik njega. Ustnice so se ji zaokrožile v zaničljiv nasmeh. Stopila je korak nazaj in mu razodela svojih dvajset let in svoje zaničevanje do njegovega bogastva.

»Nikogar ne maram!« je s pridrušenim, razjarjenim glasom izpregovorila. »Tebe ne maram. Sovražim te kakor sovražim tvoj pasji bič v tvojem škornju! Sovražim tvoje bogastvo, tvojo zemljo, tvoje vasi, sovražim vse ljudi, ker so tvoji! V vsem svojem delu, v vsem svojem početju si mojster brez primere. Sina bi rad. Sina, ki bi bil tak kakršen si ti, ki bi iznova utelesil tvojo voljo, tvoje hotenje, da bi za teboj bil še nekdo, ki bi si lastil zemljo in ljudi, ki ne bi mogel obhoditi svojih polj, ki ne bi mogel prešteti svoje živine, ki bi le oddaleč prešteval ljudi na polju, posle zaradi sobote, ko je treba šteti dnino, njim, ki so tvoji. Takega sina bi rad, kakršen si sam. Pa Bog ti sina ni dal. In jaz, pri moji duši, ti takega ne dam! Jaz nisem tvoja last, kakor so tvoja last ljudje in zemlja. Nisem, ker nočem biti! Mene si ne boš lastil. Ne hodi mi blizu! Tvoja pest je dobra za hlapce in dekle. Jaz pa sem prosta. Doslej si me prodajal tistim, ki so podobni tebi. Mene si na kolenih kupoval zanje. Kakor spoznavaš, sem jaz sama svoj lastnik. Tebi se zdi, da me je pokvarilo mesto. Morda — imaš prav. Tam je veliko kamenja. Vendar, zrasla sem sredi tvoje zemlje, sredi tvojih ljudi — zrasla sem iz sovraštva in pohlepa. Že čutim v sebi kal kazni, posledico tvojega greha. Nikogar ne ljubim. Nočem! Hoče se mi uničenja. A tebe bi ubila prvega. Za teboj pa strla v prah tvoje dekle in hlapce. — Potopa si želim.«

Asja je divje vzkriknila. V očeh ji je gorel pogubonosen ogenj. Stari Ferenc pa se je tresel od onemogle jeze. Siknil je:

»Bogokletnica!«

»Naj bom,« je rekla Asja mirno in prezirljivo. »Tvoje krvi sem!«

Sedla je v naslonjač pri oknu in si obraz pokrila z rokami. Ferenc je nekaj časa stal in si grizel ustnice. V tej sobi pred to žensko je bil brez moči. Prestopil se je in s treskom zaloputnil vrata.

Z dvorišča se je začul oster, ukazujoč glas.

Asja je sama.

Na zemljo že pada mrak in ona se še ni odmeknila od okna. Glavo ima podprto z rokami in strmi preko neskončne vojvodinske ravni. Solnce se bo zdaj-zdaj potopilo. Tako je pričakala zadnjega žarka. Umirila se je. Ko so zasijale zvezde, je zapustila okno. Tistih medlih zvezd na sladkobnem nebu nastajajočega večera ni marala. Vzela je ovratno ruto in šla iz hiše.

Na dvorišču je obstala. S polj so se vračali posli z orodjem v rokah. Pozdravljali so jo kakor v procesiji. Ni se genila in ni odzdravila nikomur. Bili so tega vajeni. Gledala je vse enako. Trdo in prazno. V njenem obrazu ni bilo ničesar. Gledala jih je kakor mrtva stvar. In ko bi je ljudje ne poznali, ko ne bi vedeli, da je živa in vrhu tega še Ferenceva hči, bi šli mimo nje kakor da jih ni. A bolj kakor zavest, da je ona Ferenceva hči, jih je sililo k pozdravljanju neko tiho občudovanje.

Sami niso vedeli zakaj.

Z dvorišča je krenila na polje. Zahotelo se ji je velike ravni, da bi bila sama, popolnoma sama.

Zaželela si je teme.

A noč je bila zvezdna. In Asja na zemlji ni mogla biti sama. — Kjerkoli je hodila, jo je obhajal neznosen občutek, da se njenih nog oprijemlje nekaj lepkega, da se za njo dviga zemlja, da jo z desne in leve spremlja tisoče žuljavih, koščenenih rok, ki se dvigajo kakor v molitvi k njej in prosijo zemlje, prosijo sadov velikih zelenih morij. Kamorkoli se ozre, vidi, kako rasto iz valujočih zlatih polj roke, same roke, gole do komolcev, vidi do pasu naga telesa, mokra od potu in krvi.

Asjo je strah. Njen korak je vse hitrejši. Oddaleč že vidi široko rečno gladino. Na Donavi plava večerni soj. 'Tjã, tjã, k vodi, da se potopi v njene hladne valove, da za en trenutek izgine iz sveta, da se skoplje, da izmije s telesa prah dneva, da svojo dušo očisti greha.'

Na bregu reke se v poznem večernem mraku zablesti belo telo. Giblje se zdaj sem zdaj tja. Sklanja se nad mirno gladino. Donava šumi in sprejema življenje. Lajša bolečino duši.

Iz vode vstaja z biseri posuto telo. Mrazi ga. Stresa se.

Zemlja se je stemnila.

Asja se je skrila v noč.

Ura je devet.

Asja je prišla do železniškega nasipa. Vzpela se je nanj in šla počasi zdolž tira proti postaji. Ni čutila zadušljivega dima, ki je prihajal iz lokomotiv. Poslušala je vriske, ki so prihajali iz njih, upadali v večer in trgali tišino, kosali noč, kakor bi jo ob vsakem žvižgu rezali svetli, široki prameni žarometov.

Prišla je do majhnega vrta pred postajo. Obstala je. Ni vedela, ali bi šla dalje, ali bi se vrnila. Vrt je bil prazen. Nikjer ni bilo žive duše. Nekaj

korakov od nje je stala klop. Asja je nenadoma začutila utrujenost. Klop je bila prazna in nikjer ni bilo videti človeka. Do nje je bilo le kakih pet korakov. Asja se je prestopila in sedla.

Pred njo so se v medlih signalnih svetiljkah motno lesketali postajni tiri. Zdaj pa zdaj je po njih švignila lokomotiva, sama ali z nekaj vagoni. Potem se je začul rezek kovinast trušč odbojnikov. Lokomotive so urejale vlake, odbijale vagone z enega tira na drugi, od vlaka do vlaka. Asji se je zdelo, da ti železni stroji sopejo kakor ljudje. Kadarkoli je šla pred večerom mimo poslov, ki so delali s svojimi zadnjimi močmi na gumnu ali na polju, vselej je morala gledati njihove izmučene, močne koščene obraze in je nehote poslušnila njihovemu težkemu sopenju. In nikoli se ni mogla ubraniti nekega ubijajočega občutka groze — pred ljudmi, ki so navidez bili mrtvi, ki so se neprenehoma enakomerno gibali — in pred temi stroji, ki so bili v svoji železni podobi negibni, a so drveli, neprenehoma drveli zdaj sem zdaj tja — kakor bi begale zasople duše ljudi skozi noč svojega trpljenja in brezumja v svetu.

Asja strmi predse. Vsaka misel jo utruja. Vsak občutek ji vzbuja grozo. In v obrazu se ji zrcali nekaj kakor skrb in pričakovanje. Zdi se, ko da bi jo v enakih časovnih presledkih mučila neka misel.

V njenem obrazu ni več železnega miru.

Asja misli. Misli na človeka. Na nekoga, ki ga je nedavno srečala, se ž njim spoznala in ga ne more pozabiti. Z vso silo svoje duše hoče uničiti v sebi njegovo podobo, spomin, ki ji jemlje mir, ruši dneve in noči, jo slabi, da v sebi več ne čuti tiste silne Asje, ki je bila sredi množice sama, polna zaničevanja do vsega. — V Asji ni več utelešen mirni Donavin tek, v njenih očeh ni več dostojanstva velikih grozečih vod.

A Asja si vsega tega noče priznati.

Vendar Asja umira.

Čutiti mora, kako se v njej rojeva nekaj drugega, kako raste iz nje drugačen človek, otrok, ki noče biti otrok.

In pripeti se, da se njene zmerom stisnjene ustnice zganejo, zašepečejo ime, ki ga sovraži, skuša uničiti, a je vse bolj močno:

Simon Brvar.

II.

Bila je junijska sobota.

V prometni pisarni majhne postaje se je že močno zmračilo.

Zunaj je postajni čuvaj zdolž tirov prižigal varnostne luči. V večernem mraku so se zasvetila rdeča, zelena in bela znamenja. Ozki trakovi in okrogle svareče luči so vrgle svoje žarke na tire. Nazadnje so zagorele luči tudi na visokih signalnih stebrih ob vhodu in izhodu s postaje.

Bližala se je noč.

Mladi prometnik Simon Brvar je sanjavo in trudno pogledal na uro.

„Pet minut do osmih“, je zamrmral. „Potem sem prost. Nocoj in jutri ves dan“ je pomislil in od dela mrki obraz se mu je razvedril. Za en trenutek je posluhnil brzozavrnim strojem. Nobeden ni klical. Zatem je še enkrat pregledal veliki zapisnik. Zapisal je vanj zadnje stvari pred oddajo službe drugemu prometniku. Nato se je podpisal.

Točno ob osmih je stopil v pisarno njegov naslednik. Pozdravila sta se in si stisnila roki. Simon Brvar je tovarišu sporočil, kaj se je bilo pripetilo za njegove službe. Tovariš je prebral zapisnik, se podpisal, potrdil, da je našel vse v redu. Izmenjala sta še nekaj besed in se razšla. Nočni prometnik se je poglobil v delo. Simon Brvar pa je olajšano stopil na plano, se ozrl okrog sebe, globoko zajel svežega zraka in se napotil domov.

Po večerji je nekaj časa sedel pri mizi in prebiral dnevnik. Vendar brati se mu ni dalo. Vstal je. Odprl okno in se zastrmel v noč. Bila je jasna in topla. Na Donavi se je v lahkih valovih poigraval mesec s svojimi žarki. Simon Brvar je nekaj časa sledil srebrnemu svetlikanju na široki rečni gladini. Potem ga je nenadoma vzdramil zvoneč glas harmonike. Obraz se mu je zjasnil. Od Donave se je začul vrisk, prvi, drugi in tretji. Oglasila se je mehka ciganska pesem. In med harmoniko se je pomešal visok glas vijoline.

Simon Brvar se je nemirno prestopil. Odložil je službeni suknjič. Oblekel se je za ples, stopil pred zrcalo, se počesal in si uravnal ovratnico.

V tiho noč se je pretakala godba zdaj divje zdaj otožno.

Simonu Brvarju se je čelo v trenutku pomračilo. Preko obraza mu je hušknila senca.

„Asja!“ je izgovoril polglasno. „Asja je tam!“ je šepetal in v prsih ga je zapeklo. A iz tople junijske noči je zavel vanj leden hlad.

Prav za prav ni bilo nič. Med njim in Asjo ni bilo ničesar. Simon Brvar se je moral nasmehniti.

Tam na bregu Donave so kipeli vriski in pesem, pele harmonike in vijoline.

Simon Brvar pa je sedel k mizi. Ni se mogel odločiti, ali bi šel tja, ali bi ostal doma.

Vstal je spet in nekaj časa z mrzličnimi koraki hodil po sobi gor in dol. Zdaj pa zdaj je sredi sobe postal in posluhnil, kakor bi bil hotel razbrati Asjin glas. Godba je bila vse bolj bučna. Junijska veselica pod zvezdnim nebom, med vrbami in divjimi kostanji se je razvnela.

Bil je že pozen večer.

Simon Brvar se ni genil. Zamislil se je v žensko, ki mu je nocoj tako živo stopila pred oči. „Čemu prav nocoj. Saj ni ničesar, kakor le, kakor le...“ in ni končal misli. Pozabil je na vriske in godbo. Pred seboj je videl in slišal le Asjo.

Minil je poldrugi mesec ko jo je spoznal. Govoril je z njo na postaji, in pozneje še nekajkrat na cesti mimogrede. Več med njima ni bilo. Ali nekaj dni potem, ko sta izpregovorila prve besede, ga je uklenila v sebe.

A približal se ji ni. Nekaj ga je motilo in odvracalo od nje. Gledal jo je le oddaleč. Iskal jo je vsak večer, le da bi jo videl, slišal njen odzdrav, ki ga je poslušal potem v sebi vso noč, in vstal, ko se je pričelo svitati in je Asjin večerni pozdrav zamrl v novem dnevu.

Pa si je govoril, da ni nič.

Opazil je, da se ljudem umika in da zahaja le v veselo, hrupno družbo. A dolgo v njej nikoli ne vztraja. Časih jo je videl, ko se je sama in v daljavo zastrmela izprehajala ob Donavi. Tedaj je bil njen obraz ves drugačen in lepši nego med ljudmi. Njena hoja v samoti ni bila ponosna. Telo se ji ni ključovalno vilo in v njenem pogledu ni bilo nič hudega ali praznega. Brž ko pa se ji je kdo približal, sta iz njenih oči zasijala nejevolja in prezir.

Zdelo se je, kakor da je Simon Brvar nevede spoznal pravi odnos med njo in seboj. Morda se mu je kdaj nevede izdala. Zakaj Asja, kakor da je ob srečanju ž njim nekaj izgubila, ga ni nikoli pogledala nejevoljno ali zaničljivo. Niti se ni ž njim poigrala. Umikala se mu je. Bala se ga je srečati. Bila je neprenehoma na straži. Le časih jo je zamikalo, da bi ga zvalila v svojo mrežo in jo potem — nasilno raztrgala. Ali ves boj je bil zaman. Oči so ji postale skrivnostne. Svetu so z vso silo nekaj tajile. Neprenehoma se je v njih blestel čuden, oster boj, ki je vabil, ubijal in oživljal.

Simon Brvar pa je bil oslepljen, in je hodil mimo nje kakor slep. Tudi slišal je nekaj o njej — in se ji ni hotel izdati, se ji ni hotel ukloniti. A bil je tudi preplah, da bi se ji približal. Ta plahost, v kateri je bilo čutiti tiho češčenje, ga doslej obvarovala njenega hladnega prezira, ki je s smehljajem ubijal vse druge. Tako jo je dan za dnem srečaval, kakor bi bil na obrazu imel krinko. In njegov zunanji mir, ki je časih, kadar je govorila ž njim, mejl na malomarnost, jo je skelel. Roke nanj pa ni mogla dvigniti.

Minute so potekale. Simon Brvar ni mogel izdržati. Nocoj se mu je njena podoba pokazala kakor v sanjah. Bedel je. Šel je za prividom.

Za godbo.

Ob Donavi je ples, je razžarjeno življenje teles, jokajo duše, trepečejo srca.

Pod divjimi kostanji, med vrbami kraj Donave, stoje v dolgih vrstah mize. Ob svitu luči in ob svitu mrzlega meseca se blišče beli prti, se leskeče steklo, hodijo sem in tja ljudje. Tu pa tam se kdo opoteče.

Asja pleše. Pleše zdaj s tem zdaj z onim. Nikogar ne zavrne. Moški se gledajo. Njihove oči groze. Asja se smeje. Njen smeh žge. Pleše. Vsa pleše. Plešejo tudi njene oči. Mirne niso niti en trenutek. Vse vidijo. Kadar se v grožnji sreča dvoje parov moških oči, so Asjine med njima in krote. Vse ukrote. Ona ni od nobenega. Nihče si je ne more osvojiti.

Vsi bi jo hoteli. A vseh je strah.

Njeni črni lasje bleste v rumeni luči. Vanje si je bila vteknila rdečo rožo. Na črnem polju gori.

Med plesom misli na Simona Brvarja. Grize si ustnice in se smehlja. Njegove podobe ne more uničiti. Ni ga. Ni ga še. Grize si ustnice.

In Asja pleše. Prehaja iz rok v roke. Ve: vsi bi jo hoteli. A v nikomur ni ljubezni. Lepa je, vitka, vsa cvetoča, a v njenem obrazu, v njenih kretnjah, v njenih črtah za nikogar ni srca. Nocoj pleše njena duša. Njega ni. Nocoj se ji je utelesil ves odpor proti svetu, ki samo hoče, ki se naslaja nad njeno tvarjo.

V dvorani je svetla senca, ki zatemnjuje vse.

Zdi se, kakor da je solnce, ki premočno žge, ki se zaveda svoje lepote in svoje moči, ki ve, da more spraviti vse v svojo oblast.

In Asja pleše. Od nje so vsi omamljeni. A na obraz ji lega že utrujenost.

Naveličala se je plesa. Žarečih lic stoji zdaj blizu vrat in gleda v besno se vrteče pare. Njene oči so trudne. A v njih vendarle ne more zatreti pogleda, ki neprenehoma prezira, ki vse razume. Njen obraz je vse vedoč.

— Čez eno uro, čez dve uri, ali ko se noč približa jutru, bodo vsa ta plesoča telesa izmučena do smrti, nasičena vseh slasti, ki jo daje zemlja v topli junijski noči. Onemogla in smrti željna bodo ležala med mizami in stoli, na mehkih blazinah, na rosni travi, na drobečem se senu. Asja pa bo hodila po bregu Donave, sama in zamišljena, v sebi močna in slabotna, človek, ki nikjer v svetu in nikoli ne more najti oporišča drugod nego v samem sebi. In ko bo srečala človeka, znanca iz pretekle noči ali znanca od bogvekod, se bo za en trenutek razveselila njegove podobe, ki je kakor njena. Potem pa se bo takoj kljubovalno zastrmela predse. Hladno bo odzdravila, tuje in sovražno, se ponosno zravnala in šla dalje, dalje, zamaknjena v svoj svet in v pot, ki jo — to ve — more privedi le v smrt. —

V prsih jo peče. Krog in krog nje valove ljudje, poje harmonika, vriska vijolina. Ona pa stoji kakor pred zrcalom in se gleda. Mimo nje beže minute dveh poteklih ur, ko je plesala z vsakomur, kdor jo je zaželel. Vidi svoj mrzli, zaničljivi pogled, ki ga zakriva s svojim blestečim smehljamem, blesk svojih ostrih zob, porogljiv obraz. In zdaj pa zdaj se vidi vso zapeljivo, daje mlademu fantu pogum — in potem zappleše ž njim, da se pari umikajo, stiskajo k stenam. — Časih zasliši med plesom psovko odbitega snubca. — A Asja se ne zgane. Pleše s fantom. V prsih duši vihar. In bi fanta zdrobila.

Z gnusom do sebe in ljudi se sunkovito obrne in gre iz dvorane.

Asja odhaja! se čuje šepet. Nikomur se ni zdelo čudno.

Asja odhaja zmerom tako. S kesom in gnusom v duši. Z bolečino v prsih, ki ji nosi smrt.

Simon Brvar se je do veselišča napotil po bližnici. Šel je po železniškem tiru. Sprva je hodil hitro, potem pa vse bolj počasi. Polaščala se ga je tesnoba, kakor bi mu ob vsakem koraku nekaj grozilo. Nehote je oprezal okrog sebe. A noč je bila mirna. Nikjer se ni nič genilo. Le od Donave je prihajala pesem in vse močnejši zvoki harmonike. Vendar groze se ni mogel otresti. In čim bliže je prihajal cilju, tem bolj mu je bilo tesno. Hotel se je vrniti domov. Postal je in okleval. Samemu sebi se je zazdel smešen in majhen, prazen v svojem strahu, ki pa ga je dušil. Premagal se je in šel dalje.

Do veselišča je imel še dobrih deset minut. Prišel je do starega tira, na katerem so stale stare, napol podrte lokomotive. Nihče več se ni zmenil zanje. Počasi jih je razjedala rja. Stale so tam kakor dolg nasip iz starega železa. Na vsakih deset korakov majhen presledek, nov kup in spet majhen presledek, skozi katerega je uhajala svetla mesečina in ločila senco od sence. Simon Brvar je hodil po teh sencah. Krotil je svoj strah in užival v tem, da je hodil v temi, da je iz teme gledal kakor v sanjah se razprostirajočo pokrajino, ki jo je oblivala siva modrina. A dolgo ni tako hodil. Uničenih lokomotiv ni hotelo biti konca. Hodil je mimo njih kakor mimo pošasti. Nekaj časa si je dajal poguma. Potem pa se je zbal. Stekel bi bil. Pa ni imel več moči. Oči so mu neprestano buljile v temo. Iz vsakega stroja posebej je segala po njem dolga črna roka. Preplašil ga je vsak najmanjši šum. Pesek pod nogami mu je strahotno škripal, časih ostro požvižgaval in cvilil. In bil je komaj na pol poti. Pred njim je bilo že kakih petnajst strojev. Strah je bil vse večji. Lokomotive so rastle in tu pa tam se mu je zazdelo, da segajo do neba in zakrivajo mesec. Pa ga je za nekaj trenutkov zasenčil le oblak. Nprenehoma se mu je zdelo, da se na vsakem stroju nekaj giblje. Da nanj preži nekje človek. Pred očmi se mu je pričelo bliskati. Zdaj pa zdaj se mu je zazdelo, da vidi roko, ki nad njim vihti nož. Ali iz sence ni stopil, od strojev se ni odmeknil. Potem bi ga lažje kdo opazil! Šel je oprezno dalje. In srečno došel do zadnjega stroja.

Zapustil je zadnjo senco in stopil na pot, ki je vodila proti veselišču. Oddaleč je ugledal raznobarvne luči. Bila je beneška noč. Zdaj pa zdaj je noč presekala prešeren vrisk. Harmonike in vijoline so pele zdaj močno in polno. Godba ga je spravila spet v veselo razpoloženje.

Potem je sredi poti nenadoma obstal.

Pred njim je stala Asja.

Stala sta si nasproti kakor dva črna kipa in molčala. Čez nekaj časa mu je Asja dala roko. Simon Brvar jo je rahlo stisnil in takoj izpustil. Odmeknil je pogled od nje stran in se zastrmel v lampijone, ki so nedaleč trepetali v zraku. Asja pa je iskala njegovega pogleda. Ustnice so ji drgetale.

Simon Brvarju je bil ta molk mučen. Pogledal ji je v lice in rekel:

»Asja, ne pojdite še domov.«

»Zakaj ne?« je vprašala in se nasmehnila.

Simon Brvar pa ni odgovoril. Stopil je k njej, jo objel in prižl nase.

Asjino telo je vztrepetalo. Glavo je nagnila vznak. Njene oči so nemo vpraševale in nečesa čakale. Iz njih se je v Simona Brvarja odbijala mrzla mesečina.

Asja je mislila, kaj bo storil — in čakala.

Njen duh ni nikoli miroval. Telo pa ji je vztrepetavalo. Čutilo je, kako se krog njega vije močna roka, da je vitko in da se prižema ob drugo telo. Simon Brvar pa je bil omamljen. Brezumno je strmел v njeno marmornato obličje, ki mu je misel dajala kamenit izraz. Sklanjal se je vse bliže k njenemu obrazu. Telo se ji je streslo. In ko so njegove ustnice bile že skoro tik njenih,

se mu je telo z vso silo izvilo iz rok, za trenutek izgubilo ravnotežje in se zavedlo.

Iz Asje je privrel vesel smeh, nič več, samo vesel smeh. Zatem je stopila spet k Simonu Brvarju, se oklenila njegove roke in rekla:

»Z vami nocoj še nisem plesala.«

Simonu Brvarju je bilo, kakor bi se bil prebudil iz težkih sanj. Roka se mu je hotela skrčiti v pest. Zaškripal bi bil z zobmi. Na ustnicah mu je visela zla beseda. In ko mu je jeza prešla, je na sebi začutil nekaj svinčenega, ki ga je tiščalo k tlom, v sebi jedko bolečino, ki mu je udušila vsak glas.

Asja ga je izzivajoče gledala. Prišel je. V njej je v trenutku zaživela spet Asja. On se ni premaknil. Ko je videla, da je izginila z njegovega obraza vsaka sled volje, ga je potegnila za seboj. Vodila ga je kakor otroka. In sama je čutila v sebi tudi nekaj otroškega. Bila je vesela, da je prišel. Predal se je stepo njeni roki. Čutil je, da tisto, kar je šlo na njegovi desni strani ni bilo samo ženska, da je bil nekdo, ki mu je bilo dano, da se je mogel igrati z vsem v življenju in z vsakomur. Obšla ga je uničujoča zavest, da je proti njej brez moči. Vendar upor, ki je rasel v njem iz obupa in ponižanja, mu ni dal, da bi klečal pred njo, kakor je klečal ves svet. Šel je ž njo in ni hotel izpregovoriti besedice. Ne sebi v olajšanje, ne njej v veselje. Vedel je, in tega se je kljub vsemu bal, da bi v njej vsaka beseda, ki bi jo izpregovoril v tem trenutku, iznova vzbudila kljubovalnost, da bi izpustila njegovo roko, se zaničljivo nasmehnila, si izbrala — drugega — njemu v zasmeh, in povsod našla eno in isto: vroče besede, glasno občudovanje in prikrito hotenje po osvojitvi nje vse: duše in telesa... telesa.

In Simon Brvar je klel tisto uro, ko je spoznal njo, klel, da je sploh kdaj spoznal najlahnejši odtenek človekove duše. Udal pa se ni. Mislil je: Pride trenutek, ko bo ona na kolenih.

Ta misel pa ga je mučila. In čez nekaj časa je dostavil tiho, čisto tiho, prikrito celo samemu sebi: 'Vseeno pred kom!' Obraz se mu je nabral v trpke gube. Klel je lastno slabost.

Pred kom naj bi Asja klečala? — Saj je klečala neprenehoma pred samo seboj. Iskala svoji duši, svojemu srcu leka v samoti in med ljudmi, pod milim nebom in v zaprti sobi, v dolgih nočnih urah in pustih dnevih. Vendar pomoči ni našla nikjer. Zaprta v samo sebe, uklenjena v svojo bit, je skrivala svetu vsako čuvstvo, se bičala s ponosom in zaničevanjem.

Da bi telo ne izgubilo duše. Da bi se duša ne sparila s pritlikavimi ljudmi.

V dvorani je zašumelo.

Asja se je vrnila na veselico!

Vrnila se je s Simonom Brvarjem, z mladim prometnikom. In njegove roke ni izpustila.

Kaj ji je bilo?

Pogledi so se iznova užgali.

Torej Simon Brvar je!

Simon Brvar!

Marsikomu je preko ustnic siknila kletev, zla beseda, se je stisnila pest. Nekateremu se je skrčilo srce v boli in zakrvavelo.

Godba je zaigrala.

Ciganom so poskakovala srca.

Asja in Simon sta se zavrtela.

Asja! Asja!

Asja pleše!

Simon Brvar pleše z Asjo!

In Asja pleše kakor še nikoli. Ustnice ima močno stisnjene. Oči ji ne švigajo nikamor. Nikogar ne vidi. Z nikomur se ne igra. Nikogar ne kroti v njegovi zavisti, v slepi maščevalnosti. Vsa se je predala plesu. In njemu, ki pleše ž njo, kakor da ga ni. Njemu, ki pleše, kakor bi plaval skozi lahno meglo v neskončno.

A Simon Brvar pleše s svojim srcem. Ne pleše z Asjo. Njo ljubi. Boli ga srce, se mu krči od bolečine, širi od veselja. Asja pleše ž njim! A je ne čuti. On pleše s svojim srcem.

Cigani igrajo.

Vijoline pojo divje. Harmonike ne hrešče, dajejo glasove, čiste in ne-skaljene, da se stapljajo z mehкими zvoki viole in čela. Ciganom žare lica. To je njihov svet. Asja, ta divji ples v oblakih, je njihov svet. Svet, v katerem je trenutek večnost, kjer se duši družita brez misli, brez naklepov. In cigani jima užigajo kri. Vedo, da nad tem svetom plava angel z mečem v roki, a vendar z ljubeznivim in vse odrešujočim smehljajem.

Simon Brvar v strahu seže v žep. Med plesom je iz vrst gledalcev ujel zlohoten pogled. Ciganom vrže bankovec. In ciganom vztrepečejo strune, vztrepečejo roke. En trenutek loki nihajo, harmonike hrešče. Čemu jim je vrgel bankovec? Ali niso igrali s krvjo? Ali se niso predali Asji in njemu, ki plešeta kakor rojena samo za ples, samo za življenje, samo za svojo ljubezen! Asjin korak postaja negotov. Simon Brvar se trudi. Ciganom godba umira. Tedaj pa objame Simona Brvarja vsega požar. V trenutku je spoznal svoj greh. V trenutku se je spomnil, kako so cigani igrali pred eno minuto, kaj se je vse zgodilo. Ozre se k njim. Asja mu sledi. V cigane se upre dvoje prosečih, vse ovladujočih pogledov. In vijolina zavriska, harmonika zazveni. Ozračje trepeta od čistih glasov. Asja in Simon zaplavata. Okrog njiju se vse zavrti. A nekaj ju drži v ravnotežju, da se ne zgrudita sredi plesavcev.

Vse je onemelo.

Okrog njiju pleše samo še nekaj parov. Ljudje se gnetejo ob stenah. Stopajo na prste. Plesavcev okrog njiju je vse manj. Cigani pa igrajo. V njihovih lokih ni utrujenosti. Vrsti se pesem za pesmijo. Vsaka je nova, vsaka naslednja bolj užigajoča.

Ljudje trepečejo.

Simona Brvarja spremljajo sovražne oči.

V Asjo strme polne občudovanja. V črnih laseh ji še gori rdeča roža. Lica ji žare. Usta so ji na smeh.

Še nekaj obratov, še nekaj korakov. Cigani igrajo novo pesem. A Asja ne more več. Omahne Simonu Brvarju na prsi.

Ciganom so strune utihnile sredi loka.

Godcu je harmonika onemela v trenutku, ko je hotel raztegniti meh.

Simon Brvar se je z Asjo nekaj korakov opotekel. Zastal mu je dih. Začudeno je pogledal okrog sebe. Ljudje so samo strmeli. Povsod je videl onemelost. Zbral se je. Dvignil je Asjo v svoje naročje in jo nesel ven.

Nihče mu ni sledil.

Nad pokrajino je pozna tiha noč. Nikjer se nič ne gane. Mesec je zašel. Temno je. Donava šumi. Njen šum je, kakor bi se bala zbuditi otroka.

Kraj nje stojita Asja in Simon. Molčita. Asja gleda v Donavo. Simon strmi v obzorje, ki se že rahlo svita.

Asja ponudi Simonu Brvarju čez nekaj časa roko in izpregovori:

»Pojdite. Pozno je.«

Simon Brvar prime njeno roko. Spet jo rahlo stisne. In molči.

Čas hiti. Asja reče spet:

»Pojdite.«

Simon Brvar je gluhi in nem. Le zgane se. Roka v njeni mu vztrepeče. Izvije se iz njenega rahlega prijema in zaide okrog Asjinega pasu. Simon se skloni k njej. Objame jo, in prižeto nase jo hoče poljubiti.

Ugledal je samo dvoje globokih, blestečih se oči.

Asja se mu je iztrgala in odhitela v noč.

Brez poljuba. Brez poljuba.

„Asja, Asja,“ šepeče Simon. Glavo sklanja vse niže. Pred njim se noč in pokrajina izgubljata. Vse se izgublja. Sam je spet. In vse prazno je.

Počasi se napoti domov.

Zdaj so lokomotive ena sama dolga, črna senca. Isti mir je okrog njega in okrog njih, kakor je bil poprej, ko je šel na veselico. A strahu v njem ni več. Čas je zanj mrtev. Lokomotive so potopljene v temo. Nikjer ni senc. In Simon Brvar stopa počasi mimo strojev.

Nenadoma je obstal.

Zazdelo se mu je, da je na nekem stroju za njim zašumelo. Nekaj časa posluškuje. Vse je tiho. Simon Brvar gre mirno dalje. Gre, in vse ga boli.

Česa naj bi se bal?

Spet je zašumelo. — Spet za njim.

„Veter je,“ zašepeče.

V tem trenutku je počil strel.

Simon Brvar se je hotel še ozreti. Zamajal se je, se opotekel in padel.

Mrtev.

Dan je.
Na ceste sije dopoldansko solnce.
Asja je stopila v hišo blizu postaje še polna solnca v očeh.
Počasi se je razgledala.
Stala je v veži. Vrata nasproti njej so bila odprta nastezaj.
Iz sobe je prihajal težek vonj po izgorevajočem vosku.
Stopila je v sobo.
Pred seboj je ugledala na belopogrnjeni postelji Simona Brvarja.
Bledi obraz so mu razsvetljevali nemirno nihajoči plameni sveč.
Ljudje, ki so bili pri mrliču, so se molče odstranili.

Asja je sama ž njim.
Nekaj časa stoji nepremično.
Oči se ji blišče.
Potem stopi k posteljnemu zglavju.
Strmi vanj.
Po licih ji zdrknita solzi.
Sklanja se k njemu, do njegovih hladnih, bledih ustnic.
Njen dih jih orosi, da pomotne.
Nato poljubi mrtvega Simona Brvarja.

K PROBLEMU SODOBNOSTI V NAŠI LITERATURI

BOŽO VODUŠEK

V naši literarni kritiki, zgodovini in filozofiji še nismo prišli do novega izraza. In vendar ima vsaka doba neko posebno življenjsko občutje, ki išče izraza na vseh poljih življenja in ki je obenem njeno skupno duhovno obeležje. Izraziti to svoje, to čisto posebno, je glavna naloga vsakega rodu. Drugače prav za prav ni dokazal upravičenosti, da obstoji. Današnja mlada generacija je že dala dokaze svojega novega življenjskega občutka na religioznem, političnem in socialnem polju in tam so danes že izluščene poglobitve točke, ki jo ločijo od stare generacije. Ne rečem, da ni dala svojega izraza v literaturi. Vendar je ta izraz različno krepek v njenih različnih področjih, a najneizdelanejši je prav v obrobni traku literature, v literarni kritiki, zgodovini in filozofiji. Ni še novo življenjsko čuvstvo v naši literaturi celotno izraženo, a še manj je tisto, kar je izraženo, izluščeno in poudarjeno.

Najkrepkejše in najpopolnejše je podala novi svet naše povojne generacije lirika. Vzroke za to je treba odkriti. Pravijo, da je slovenski narodni značaj v svoji osnovi liričen, čeprav se meni samemu misel zaradi svoje obrabljenosti upira in protestiram s sledečo mislijo: Če je bilo doslej vse največje, kar smo dali, lirika s Prešernom in Cankarjem na čelu, s tem še ni rečeno, da je to